

УДК 330.34.014.2

О.М. Головня,
к.е.н., доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності,
Вінницький національний аграрний університет

ВПЛИВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ НА СТРУКТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОБУДОВИ СОЦІАЛЬНО ОРІЄНТОВАНОЇ ЕКОНОМІКИ

В статті досліджуються фактори впливу на структурні трансформації соціально-економічного розвитку України. Важливе місце відводиться глобалізації, яка визначає специфіку перебігу трансформаційних процесів. Складовою успіху ефективного державного управління є партнерство між центральною та місцевою владою.

In the article the factors of influence are probed on structural transformations of socio-economic development of Ukraine. An important place is taken globalization which determines the specific of motion of transformation processes. The constituent of success of effective state administration is partnership between central and local power.

Ключові слова: соціальний розвиток, глобалізація, соціальна економіка, економічне зростання, ефективне управління.

Keywords: social development, globalization, social economy, economy growing, effective management.

Актуальність проблеми. Соціальні складові часто є спонукальним чинником політичних і економічних трансформацій, але фактична зміна в Україні політико-економічної трансформації суспільства та імітування реформ призвела до деградації суспільної свідомості. Політичне та економічне безладдя стало наслідком соціальної розбалансованості українського суспільства. При цьому процес переходу від централізовано-планової до ринкової економіки в Україні розвивається на фоні глобалізації світової економіки. Різниця в шляхах, методах і результатах перетворень в постсоціалістичних країнах обумовлені багатьма факторами економічного, політичного, історичного і культурного характеру. Між соціальним розвитком і ефективним управлінням є діалектичний взаємозв'язок, так як управління соціальними процесами - це мотивований вплив суб'єкта управління на реально існуючі суспільні відносини та процеси, що дозволяє відтворювати якісний стан соціальних об'єктів та забезпечувати перехід до якісно нового становища.

Аналіз останніх публікацій. Досить вагомим у розвиток цього напрямку наукових досліджень є внесок відомих українських учених. Зокрема питання ринкової трансформації та ролі держави у цьому процесі порушуються у працях Аніловської Г. Я., Бірюкова О. А., Шевченко О. В. Ідеологія, протиріччя та перспективи трансформації моделі економіки України досліджуються в працях Гейця В.М. Регіональна динаміка та наукові основи трансформації економічного простору України розглядаються в роботі Пепи Т. В.

Метою статті є аналіз комплексу проблем, пов'язаних з ринковою трансформацією соціально-економічного середовища України, визначення умов для подальшого соціального зростання та окреслення ролі держави в цьому процесі.

Викладення основного матеріалу. Соціально-економічні метаморфози в Україні на початкових етапах виглядали як необхідна практична міра в економіці для відходу від комуністичного минулого і гарантії необхідності політичних та ринкових перетворень. Трансформації соціально-економічної системи нашої країни і неоднозначність трактування поняття „соціально орієнтована ринкова економіка” приводить до дискусії щодо віднесення України до конкретного типу економіки. Такі сумніви можна виказати до багатьох країн пострадянського простору. Аналізуючи хід ринкових реформ в бувших соціалістичних країнах, В.Корнаї та Е.Л.Андреева називають ці країни „країнами з соціальними претензіями, але які не відповідають економічним можливостям”[3, с.51]. Аналогічні сумніви виникають і щодо віднесення України до країн з ринковою економікою. Адже фактично в країні сформувалася адміністративно-деформована ринкова економіка, яка проявляється, за словами О.Ю. Мамедова по таких напрямках: бюрократично-деформований ринок, монополістично-деформований ринок, недомонетарно-деформований ринок, недоринково-деформований ринок, кримінально деформований ринок [7, с.195].

Крім того, специфіка трансформаційних процесів в Україні під впливом глобалізації залишає свій слід. Наприклад, в післявоєнній Європі послідовність основних етапів полягала спочатку у відновленні основних елементів ринку всередині країн, потім в координації і кооперації економічної політики і лише після цього в масштабній інтеграції в світову економіку. В Східній Європі, і в Україні в тому числі, в 90-рр послідовність була інша – спочатку відкриття економіки зовнішньому світу і лише потім зусилля створення нормальних ринкових інститутів всередині країни. В Західній Європі відновлення стосувалось передусім базових галузей економіки і лише потім трансформації фінансових систем. В Україні після розпаду Радянського Союзу була організована спроба шокowego лікування фінансових систем замість стимулювання промисловості та сільського господарства. Криза економіки супроводжується деіндустріалізацією країни та деградацією її галузевих і міжгалузевих пропорцій. Швидке відкриття економіки для зовнішнього світу пов'язане з фундаментальними складнощами, які обумовлені тим, що інституціоналізація ринкових механізмів і зміна соціокультурних стереотипів господарської поведінки потребує часу та витрат.

Дослідити умови для соціального розвитку України та порівняти згадані умови з умовами, що склалися в інших країнах можна за допомогою найбільш авторитетних індикаторів інституційного розвитку. Саме такі індикатори дозволяють виконати аналіз економічних тенденцій, що є прямим фактором впливу на соціальне зростання України. Досліджувані індекси являють собою сукупну оцінку різних характеристик економіки країн, причому акцент ставиться на ті показники, які є визначаючими для соціального зростання. Основною передумовою при розрахунку індексів є те, що найкращі умови для соціального зростання забезпечуються стабільною та відкритою економікою з високими темпами приросту капіталовкладень, запровадженням і широким використанням технологічних новинок, здоровими та досвідченими трудовими ресурсами, високою якістю правових інститутів та рівнем суспільних свобод. Так, індекс умов економічного

зростання розраховується на основі 13 змінних, які активно впливають на соціальний розвиток. Ці змінні згруповані в п'ять категорій: показники макроекономічної стабільності; макроекономічні умови; рівень використання технологічних досягнень; характеристики людського потенціалу країни; індикатори політичного середовища. Індекс умов для ведення бізнесу оцінюється по наступним напрямкам: створення нового бізнесу; ліцензування; наймання та звільнення працівників; реєстрація власності; доступ до кредитів; захист інвестицій; податки; зовнішньоекономічна діяльність; закриття бізнесу.

Рис. 1. Інституційна характеристика умов для соціального розвитку України у порівнянні з деякими країнами з перехідною економікою

* Складено та систематизовано автором за: [9, с. 192,199; 2; 3]

Основними складовими індексу суспільних свобод є: свобода самовираження та сповідання; свобода створення організацій та участі в них; якість правових інститутів; свобода особистості і захист приватних прав. Результати розрахованих індексів представлені на рис. 1.

Одним із важливих елементів досягнення цілей державної політики соціального розвитку є наявність кількісних статистичних даних і можливості реалізувати систематичну оцінку і моніторинг. В цьому контексті вдосконалення і розвиток ефективних систем вимірювання вимагає проведення систематичних досліджень і формування інформаційно-статистичних масивів, які уніфіковані з міжнародними методологіями статистичного аналізу. Світовим банком було проведено вибіркове дослідження окремих країн Східної Європи для цілей моніторингу рівня і якості життя населення.

Рис. 2. Рівень задоволення життям населення в Україні та окремих країнах Східної Європи, %

* Складено і систематизовано автором за: [6, с. 42-48.]

Таким чином, експерти створили спеціальний опитувальник, який включає 11 розділів з інформацією про членів домогосподарств, їх освіту, зайнятість, соціальних трансфертах здоров'я, житлових умовах і якості житла, доходах і витратах, якості життя, оцінку державних послуг. Використовуючи метод випадкового відбору, був сформований науково обґрунтований двохступеневий відбір домашніх господарств по регіонах та містах країн. Одним із напрямків дослідження було вивчення думки населення щодо задоволення основними складовими якості життя. В результаті дослідження була отримана наступна картина (рис. 2). Рисунок свідчить, що на Україні частка населення, задоволеного своїм життям, складає лише 37% серед опитаних.

Головною ознакою процесів, що відбуваються у сучасному світі, є глобальна інтеграція економіки, політики, науково-технологічної сфери, природоохоронної діяльності і соціального добробуту. Україна як суверенна держава живе в глобалізованому, взаємопов'язаному та взаємозалежному світі. Україна на початку ринкових перетворень мала значні можливості для розвитку своєї економіки. Було створено науково-технічний потенціал, який за багатьма характеристиками відповідав рівню розвинених країн світу. З окремих наукових напрямів, наприклад, з матеріалознавства, теоретичної фізики, математики, зварювального виробництва, біотехнологій Україна і зараз зберігає провідні позиції у світі. Але прогнози аналітиків про те, що Україна швидко піде шляхом соціально-економічного розвитку не виправдалися. Процес ринкових перетворень, з точки зору теорії управління, був невідпрацьований і методично необґрунтований, що призвело до падіння ВВП, скорочення обсягів високотехнологічних виробництв та науково-дослідної діяльності. Так, за період, що минув з 1990 року, Україна зіткнулася з великою кількістю труднощів системної трансформації. Оцінка соціально-економічних трансформацій в сучасних умовах повинна враховувати участь країни в світових ринках товарів та послуг, капіталу та робочої сили. Тому аналіз економічних можливостей України представлений такими блоками: участь у світових ринках; розвиток фінансового ринку; споживчий ринок; розвиток ринку праці та гарантій зайнятості. Результати аналізу представлені в таблиці 1.

Таблиця 1. Аналіз соціально-економічних трансформацій України

	2000 р.	2005 р.	2008 р.	2009 р.	Зрушення

Показники					2009 р.- 2000 р.=
I блок: участь в світових ринках					
Експорт товарів, млн. дол. США	14572,5	34228,4	66954,4	39702,8	25130,3
Імпорт товарів, млн. дол. США	8039,9	36136,3	85535,3	45435,5	37395,6
Зовнішньоторговельне сальдо товарів, млн. дол. США	6532,6	-1907,9	-18580,9	-5732,6	-12265,2
Експорт послуг, млн. дол. США	3486,8	6134,7	11741,3	9598,3	6111,5
Імпорт послуг, млн. дол. США	1150,0	2935,0	6468,0	5173,5	4023,5
Прямі іноземні інвестиції, млн. дол. США	3281,8	9047,0	29542,7	40026,8	36735,0
Прямі інвестиції з України в інші країни, млн. дол. США	98,4	198,6	6196,6	6223,3	6124,9
II блок: фінансовий ринок					
Дефіцит бюджету, млрд. грн.	1,0	-7,8	-14,2	-32,7	-33,7
Облікова ставка НБУ, %	27,0	9,5	12,0	10,2	-16,8
Підприємства, що одержали прибуток, % до загальної кількості підприємств	61,8	65,8	61,1	52,8	-9,0
Інвестиції в основний капітал України, млн. грн.	23629	93096	233081	151777	128148
III блок: споживчий ринок					
Індекси споживчих цін, до грудня попереднього року, %	125,8	110,3	122,3	112,3	-13,5
Темпи зростання обсягів роздрібного товарообороту підприємств до попереднього року, у порівнянних цінах, %	108,1	123,4	117,3	79,1	-29,0
Питома вага продовольчих товарів в товарній структурі роздрібного товарообороту, %	51,9	41,6	34,4	40,0	-11,9
IV блок: ринок праці та гарантії зайнятості					
Кількість незайнятого населення, що перебувало на обліку в державній службі зайнятості, тис. осіб	1188,0	903,5	596,2	693,1	-494,9
Рівень зареєстрованого безробіття, %	4,1	3,1	3,0	1,9	-2,2
Динаміка рівня працевлаштування незайнятих громадян, %	21,8	21,8	36,4	32,8	11,0

* Складено автором за даними: [5]

Частка України у сукупному ВВП світу становить лише 0,48 %. Для зовнішньої торгівлі країни протягом 2005-2009 рр. характерне від'ємне сальдо торгового балансу, хоча у 2000-2004 рр. воно було позитивним. Ефективне функціонування українського експорту товарів має бути пов'язане з довгостроковою державною програмою подальшого сталого розвитку, що стосується в першу чергу галузі новітніх технологій. Адже у структурі українського експорту переважають товари та послуги, що є відносно малодинамічними та характеризуються скороченням власної частки у глобальних продажах. Крім того зовнішньоекономічна діяльність України за останні роки характеризується низкою негативних тенденцій: а) збереження сировинної орієнтованості експорту, адже основу товарної структури експорту традиційно складають сировинні товари, передусім, продукція металургії, хімічної промисловості та мінеральні продукти; відставання темпів зростання експорту товарів і послуг від імпорту. В результаті питома вага сировинного та низького ступеня переробки експорту продукції промисловості у загальному обсязі експорту товарів становить 54,3 %, що перевищує порогове значення на 14,3 %; б) зростання від'ємного сальдо поточного рахунку платіжного балансу; в) відношення обсягу імпорту до ВВП складає 57,2 %, що перевищує порогове значення на 7,2 %; г) частка імпорту продовольства у внутрішньому споживанні держави становить 32,7 % і перевищує порогове значення на 7,7 %; д) перевищення часткою експорту послуг з Росії порогового значення (30 %) у загальній структурі експорту послуг. На Російську Федерацію припадає 34,9 % від загального обсягу експорту послуг [8].

У структурі українського експорту послуг переважають традиційні галузі, в тому числі чільне місце займає трубопровідний транспорт – біля 22 % експорту послуг. Тобто можна стверджувати, що експорт послуг України є ще менш диверсифікованим, ніж товарний. При цьому прослідковується гіпертрофована структура експорту послуг у бік транспортного сектору та недостатній рівень розвитку фінансових, інформаційних та комунікаційних послуг. Дослідження показують, що розвиток сфери послуг може сприяти покращенню структури українського експорту, в якому сьогодні переважають товари з низьким ступенем обробки. Сфера послуг, орієнтована на фінансову діяльність, може забезпечити конкурентоспроможність української економіки на світовому ринку. Серед проблем, що гальмують розвиток ринку послуг потрібно відмітити недостатній розвиток наукоємних секторів, непривабливий інвестиційний та інноваційний клімат, недостатній розвиток малих та середніх підприємств.

Побудова і регулювання повноцінного ринкового господарства неможливе без реально діючого фондового та банківського ринків. Поки що для української економіки характерне замкнуте коло: нерозвиненість фінансового ринку не може забезпечити вирішення поставлених проблем модернізації підприємств, а їх низька капіталізація через технічну відсталість не забезпечує розвиненість фондового ринку. При цьому ступінь зносу основних засобів країни складає 51,5 %. Вихід на зарубіжні ринки позикового фінансування закритий для малого і середнього підприємництва. Необхідне принципове державне рішення про розвиток в країні самостійної фінансової системи. Поки що побудова національної фінансової системи не є реальним пріоритетом державної економічної політики. Таким чином, українська фінансова система не справляється в необхідній мірі з організацією перерозподілу фінансових ресурсів і їх трансформацією, а рівень розвитку фінансової системи України не відповідає завданням прискореного економічного зростання.

Зберігається висока міра ризикованості банківської системи. Капітал банків не відповідає здійснюваним активним та пасивним операціям. До того ж темпи приросту капіталу банків є нижчими від темпів приросту грошової маси, яку вони обслуговують. За висновками фахівців, така ситуація підвищує ризики подальшого стабільного функціонування банківської системи, зменшує її спроможність абсорбувати постійно зростаючу грошову пропозицію та здійснювати ефективний перерозподіл тимчасово вільних коштів у масштабах економіки. У зв'язку з цим привертає увагу недосконалість структури емісійного процесу НБУ. Останній фактично не реалізує дві базові функції емісійної діяльності – забезпечення рефінансування комерційних банків і реалізацію функції обслуговування державного боргу. Переважна частина кредитів НБУ була надана для підтримки миттєвої ліквідності через механізм кредитної лінії „овернайт” [4, с. 7]. Для української економіки проблема довгострокового рефінансування комерційних банків є досить суттєвою. Тому нарощування банківського капіталу повинно бути ефективним економічним маневром, який дозволяє підвищити темпи розвитку і здійснити необхідний ривок в економіці, а на його основі – в науково-технічній та соціальній сфері.

У сучасних умовах глобалізації економічного життя, розвинуті країни, де наука виконує роль головного економіко-відтворювального фактора, забезпечують свій розвиток за рахунок вдосконалення існуючих технологій, техніки та використання принципово нових наукових досягнень. Технологічний та науковий обмін, трансфер інтелектуального потенціалу — одна з вимог сучасності. Стратегічним курсом соціально-економічного розвитку України передбачено, що визначальним пріоритетом державного управління має стати структурна перебудова промисловості, розвиток інноваційної моделі економічного зростання, утвердження України як високотехнологічної держави. Обраний стратегічний курс на інноваційний розвиток ґрунтується на структурній перебудові економічних галузей, технологічному оновленню промисловості, широкому використанні досягнень науки і техніки. Тому саме науково-технологічний потенціал здатний забезпечити економічний прогрес України.

Структурні зміни і трансформаційні процеси в економіці визначаються перспективами розвитку в Україні неоекономіки і її участю в світовому ринку. Сьогодні поки що значення неоекономіки недооцінюється. Крім таких секторів, як освіта, наука, інформаційні технології, неоекономіка включає управління та інноваційні елементи всіх галузей економіки. Однією з причин різкого гальмування науково-технічного розвитку в нашій державі є те, що великі корпорації відсувають інновації на задній план. Адже частка підприємств, що впроваджують інновації, в загальній кількості промислових підприємств, складає лише 11,5 %. Для того, щоб інновації стали невід'ємною частиною життя України, необхідна розробка та реалізація активної державної інноваційної політики, в основі якої лежать масштабні інноваційні проекти. Важливим суб'єктом такої політики є науково-дослідні інститути, які в процесі своєї роботи теж дають значний відсоток нових технологій, що можуть бути застосовані у різних сферах життя країни. Наразі науково-дослідні інститути знаходяться у дуже скрутному становищі через недостатнє фінансування. Адже питома вага видатків державного бюджету на науку у ВВП складає 0,32 %. При цьому кількість спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи, до загальної чисельності зайнятих в економіці країни на 1000 осіб - 4,46 % [8]. Багато науковців емігрують за кордон внаслідок скрутного матеріального становища.

Висновки. В результаті проведеного аналізу напрошується висновок, що реформування та перетворення суспільного устрою в державі суттєво змінили її економічне, соціальне та політичне життя. Населення живе в новій системі координат: різні форми власності, конкуренція за робочі місця, дохід, споживчі блага. Це істотно ближче до ринково-організованих, чим централізовано-планових відносин. Зріс динамізм і мобільність умов життя, покінчено з попередньою гарантованістю, передбаченістю, загальним патерналізмом держави. Спад суспільного виробництва є наслідком таких структурних перетворень, які супроводжувались скороченням виробництва продукції, що не відповідало потребам та вимогам ринку. Це мало спільний характер і було пов'язано в значній мірі з зниженням інвестиційної активності суб'єктів господарської діяльності а також з відмовою держави від управління суспільним виробництвом, від його регулювання на науковій основі, тобто на основі аналітичних досліджень, розробок, прогнозованих та планових матеріалів. Виходом в такій ситуації може стати вибір преференційних територій економічного розвитку з високою концентрацією соціального капіталу, високотехнологічною промисловістю і якісною інфраструктурою. В українських умовах неврахування соціально-культурного фактора при проведенні реформ привів до кризи, що вимагає активної державної підприємницької, конкурентної політики.

Для цього державна управлінська політика повинна враховувати вплив глобалізації і глибокі ментальні основи населення країни. Адже державне управління має являти собою систему економічних, інституційно-правових, адміністративних та соціально-психологічних методів з пристосування соціально-економічного простору країни до умов внутрішнього та зовнішнього середовища, що швидко змінюється під впливом глобалізаційних процесів.

Список використаних джерел:

1. Annet Anthony. Reform in Europe: What Went Right? Finance and Development.2010. Volume 43, Number 3. September.;
2. The World Bank // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [www: worldbank.org/Kam](http://www.worldbank.org/Kam)
3. Андреева Е.Л. Россия и Германия. Уроки трансформации социально ориентированной экономики: Монография / Е.Л.Андреева, Л.Е. Стровский. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2007. – 191 с.
4. Гальчинський А. Стабільність гривні та проблема її забезпечення // Економіка України. – 2004. - № 4. – С. 4-11.
5. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Заиди С. Исследование уровня и качества жизни населения Республики Татарстан на основе методологического инструментария Всемирного банка / С. Заиди, В.П. Кандилов, О.М. Краснова, О.Ю. Семенова // Вопросы статистики. – 2009. - № 9. – С. 42-48.
7. Мамедов О.Ю. Смешанная экономика. - Ростов-н/Д: Феникс, 2001. – 318 с.
8. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/file/link/126755/file/Ekbez_1_08.doc
9. Фрейкман Л.М. Анализ институциональной динамики в странах с переходной экономикой / Л.М. Фрейкман, В.В. Дашкеев, М. Р. Муфтяхтединова. – М.: ИЭПП, 2009. – 252 с.

Стаття надійшла до редакції 01.12.2010 р.